

יום ו' / כ"ח בניסן תשע"ט / 3.5.2019

מעריב

מאן צונון - און

השוואה שלי

גליון מיוחד של מקומוני מעריב בשיתוף עמותת
"דורות ההמשך - נושאי מורשת השואה והגבורה"
* "העדים של העדים" כותבים

כולנו דורות ההמשך

← תומר קרן

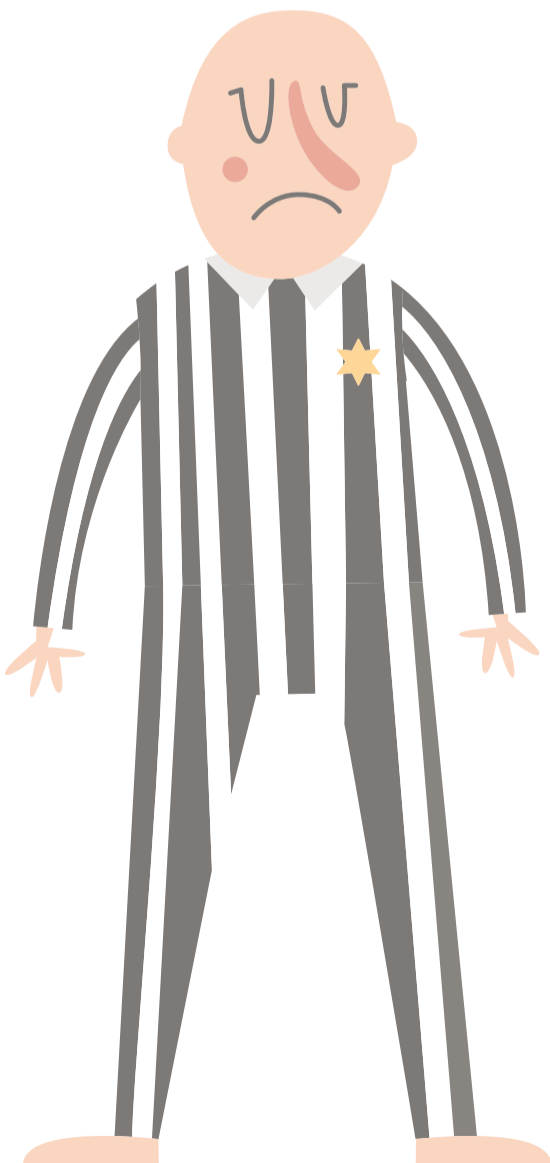

פעילות של עמותת דורות ההמשך
צילום: דורות ההמשך

ולהנחלת הסיפורים האישיים של משפחותינו בתקופת השואה לפני ואחריה לדורות הבאים בפרט. כל אחד מהאנשים היקרים שמתנדב במסגרת העמותה פועל למען מטרה חשובה מאוד – להעביר את המסר לדור הבא, שלא ישכח מה קרה על אדמת אירופה במאה הקודמת. במוסף שלפניכם נתנו במה ל-13 אנשים כאלה. לכל אחד מהם, חברי עמותת דורות ההמשך, יש סיפור מיוחד משלו שמביא אותו לקחת חלק בפעילות העמותה. אם גם אתם רוצים לקחת חלק אתם מוזמנים ליצור עמם קשר בטלפון: 02-6443822.

דוא"ל dorot.hahemshech@gmail.com

אמי פנינה מקדישה את חייה להנצחת זכר אביה, ניצול השואה, נח אובסטבוים. בין השאר היא מרצה בבתי ספר ומספרת לילדים את הסיפור של אביה. אמי אומרת כי חשוב לנו להמשיך את המורשת של ההורים שלנו כי בשנים האחרונות קמו הרבה מכחישי שואה וחשוב לנו לספר את האמת על מה שקרה באירופה רק לפני 80 שנה. כחלק מהמשימה שלקחה על עצמה אמי התנדבה בדורות ההמשך - עמותת שמאגדת בתוכה בני ניצולי השואה, נכדיהם וניניהם וכן כל מי שמתעניין בתולדות השואה, הגבורה והתקומה. מטרתה העיקרית של העמותה לפעול להנצחת זיכרון השואה והגבורה בכלל

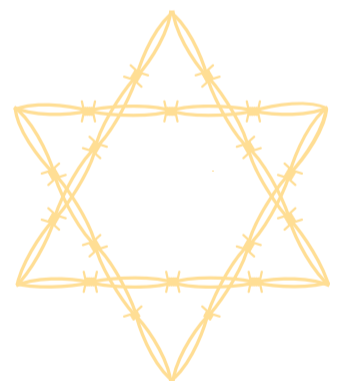

חמשיר השבוע /

דוד בן-אשר

שיויון

יגוייס כל אברך, אין וויתור אין פשרה!
כמו כולם יתייצבו למלא השורה,
החלום יתגשם
חיילי צבא השם -
רבבות באוגדות "אוהלה של תורה".

מעריב 25 מיון - 101

עורך המקומון: תומר קרן
מו"ל: מעריב ירושלים בע"מ
יו"ר הדריקטוריון: רונית חסין הוכמן
מנכ"ל: מוטי בר זיו
מנהל הפצה: אלי לוי
עיצוב גרפי:
איילת שחיבר-האזור
כרמית קסטור, יוסי אדר

דפוס:
הדפוס החדש, ראשל"צ
כתובת:
האחים מסלאויטה 15 תל אביב
מיקוד 6701026
טלפון להזמנת מודעות:
054-4300044, 03-7619051
פקס: 03-5500158

פרטיזן ולוחם בהגנה

← איציק חידרסקי

כשהייתי בכיתה א' היה אבא שלי משה חידרסקי ז"ל נכנס הביתה מהעבודה ומיד נצמד אל מכשיר הרדיו כדי להאזין לשידור שלימים התברר לי כ"מדור לחיפוש קרובים". אחוז התרגשות היה עוקב אחר שמות האנשים שמחפשים את יקיריהם. באחד הימים נפסק השידור וההודעה שנמסרה שינתה את חיי משפחתינו. החיים בבית הפכו קודרים, רציניים ואפופי סוד. צמד המילים שהצלחתי לקלוט היה "אייכמן נתפס", ואבא שלי, גיבור ילדותי, החל צועק, בוכה, מוחא כפיים, רוקע ברגליו וחוזר שוב ושוב על המילים: "אייכמן נתפס!".

"מי זה אייכמן שנתפס?", שאלתי את אבא ואימא, אך הם החרישו. גם בביה"ס שאלתי את המורה, שאלתי כל מבוגר שנקרה בדרכי, אך תמיד נתקלתי בשתיקה.

זה נמשך כשנתיים. אבא היה נכנס הביתה, פותח הרדיו ומאזין לדיבורים רבים שלא הבנתי. לעתים היה יוצא מחדרו מיוזע ומרוגש. יום אחד שמעתי: "אייכמן נתלה!". שוב אבא צעק, בכה, צחק, רקד... זה כבר היה יותר מדי עבורי. שוב שאלתי מיהו אייכמן הזה שפעם נתפס ועכשיו נתלה?

כשראה שאיני מוותר החל אבא לספר לי. הוא סיפר לי וסיפר, מדי יום ביומו, שבתות וחגים, עד שנפטרו - ואני חייל בן תשע עשרה.

אבא היה מכניס אותי בסיפוריו לאירופה הקרה, לילדותו שלפני המלחמה, לעיירה זאבלודוב שבפולין. הם היו שבעה בנים ובנות לזוג הורים שבבעלותם מפעל משגשג לעיבוד עורות. עם כניסת הגרמנים לעיירה, בנובמבר 1941, אחרי שהרוסים ברחו, החלו פרעות ביהודים. מרביתם נשלחו לטרבלינקה ואת הנותרים הכניסו לבית הכנסת הגדול, המפואר - שנבנה בשנת 1565 - כולו עץ, והעלוהו באש. בתושייה מדהימה הצליח אבא לחלץ את הוריו ושתיים מאחיותיו והחמישה נסו מבית הכנסת הבווער דרך השדות לביאליסטוק - מרחק 17 ק"מ משם. בהגיעם נכנסו לגטו וכעבור ארבעה חודשים ברחו לעיירה פרוז'ני, גם שם נכנסו לגטו. בסוף דצמבר 42, בהוראת אמו שציוותה עליו לברוח ולהציל את חייו, יצא אבי ליערות ביאלורוסיה, חבר לקבוצת פרטיזנים ויצא בראש חוליה

להניח מוקשים על מסילת ברזל, אך סויר של חיילים גרמנים גילה אותם. יחד עם חבריו הובל אבי לרכבת עמוסה ביהודים והועלה על אחד מקרונות הבקר המצחינים. בבוקר 31 בינואר 1943 הגיע לאושוויץ בירקנאו.

רק כשירד מהרכבת הבחין אבא, כלא מאמין, בהוריו ובאחיותיו שהיו גם הם בקרון הבקר בדרך לאושוויץ. מעתה, החליט, לא יפרד מהם! הוא רצה ללכת יחד איתם בטור השמאלי, אך אביו דחף אותו משם, אל הטור הימני.

הוריו ואחיותיו נשלחו מיד לקרמטוריום. אבא שרד ובמשך שנתיים ידע עבודות כפייה, השפלות, הרעבות ומכות.

ב-18 בינואר 1945 יצא לצעדות המוות, עד לברגן בלזן.

אבא

על ה

ארצה

ביוני 1946

עם קבוצת

גורדוניה באונייה

"וודג'ווד". הם נשלח למחנה

המעצר בעתלית ושחררו בידי הפלמ"ח

ב"שבת השחורה". משם התנדב להגנה,

לחם בקרב השני בלטרון כמפקד מחלקה

ונפצע ברגלו מכדור של לגיונר ירדני.

לאחר שחזר למחלקתו לחם במבצע בן

עמי לשחרור עכו, חיפה ובאלד-א-שייח'.

את אמי ז"ל, ילידת העיר טריפולי

שבלוז, שעלתה ארצה עם הוריה בדצמבר

1949, הכיר אבא במחנה העולים בעתלית

כשהיה

מפקד

מחלקת נוטרים וסגן

מפקד המקום.

מדי שנה בשנה אני מספר את סיפורי למאות בני נוער וחיילים, בכנסים במקומות עבודה ובפרויקט "זיכרון בסלון". היום אני שוקד על כתיבת ספר זיכרונותיי מבית אבא. כל זה לא היה קורה לולא חברותי ב"עמותת דורות ההמשך" והשתתפותי בסדנאות הסיפור והכתיבה של העמותה.

צילום: יח"צ

אתרוג

← אסתי לי-דר

המנוח, כמו רגשות האשם שלו, צער, פחד ורצון להצילו. אבא נדמה לי כגולם המהלך בדרכי צ'כוסלובקיה העשנות להציל יהודים. פחדתי מחומרתו, משתיקותיו, אבל ידעתי שיקפוץ מכל קרון, יחדור לכל יער ויעבור מעל לכל גדר כדי להצילני.

וכעת נטוע בגני עץ האתרוג. העץ יודע את סיפורו של אבא. האתרוגים שחים זה לזה את סיפורו. ואני מקשיבה.

בפנים. אטמתי אוזניים. מצדי... שיקפוץ. שלא יקפוץ...

עדיין עלטה. ויערות זובור, שעליהם סיפר לו רבו, קרבים. שם עליו לחפש אותם על פי הסימנים. עליו להחליט אם לקפוץ...

ואבא קפץ. קפיצה שהסכין לה בלילות אחרים, מקרונות אחרים.

לו ידע אז שאמו ברחו, שאביו בדרכו למטהאוזן ולמותו, ושחיו נספה כבר בכבשני אושוויץ, האם היה הדבר מקל על קפיצתו?

אני רואה אותו. בודד. רעב. בקור המצמית. מאמץ אליו את האתרוג. קול רבו מוליך אותו, וידיים נשלחות מהחושך, מהבורות, ממעבי העצים, מהמתבנים, לקבל את האתרוג. לברך, להריח. והלאה.

בלילות ילדותי, נסכו בי צעדי חסרי

פרשבורג הייתה לעיר צללים. היהודים התהלכו כרפאים, נצמדים לקירות המואפלים, נעים בלילות, ישנים במסתורים ביום. הרחובות מלאו במלשינים. הייאוש והפחד כיסו את העיר כעננה.

"אסתיר אותם במושב הזקנים ואת אחי בחדר שלי, בנובה מייסטו, שם אני הגוי יוזף ווסלי. שם יוכל לישון עד שאזייף תעודות..."

לאן ילך ראשונה? לבו נטה אל אחיו והוריו. האשמה על שלא הצליח למנוע מאחותו להישלח לאושוויץ ייסרה אותו, אך גם הדאגה לגורל אלו שהוטל עליו לראותם בשליחות רבותיו גדולה.

והנה הוא ברכבת ובכיסו גם כמה תעודות שזייף, ומעט כסף, והאתרוג... לא אביתי להקשיב לסיפור... לחוש בבדידותו. בייסוריו. עצמתי עיניים

לאחר פטירתו של אבא, נטעתי בגינתי עץ אתרוג לזכרו. העץ הזה, אמר לי לבי, נושא בחובו את תמצית נשמתו. אבא היה בן 19, כשישב בקרון הרכבת, מנסה להגיע לנייטרא.

אף לא אחד זיהה בנוסע, בשם יוזף ווסלי, את בחור הישיבה אשר אנשל. יפה תואר, גבוה, תכול עיניים - משאת נפשן של שיקסות רבות, כדברי אמי. בישיבה כינו אותו "דער גרויסע קופף", הראש הגדול. עילוי. אהובם של שני רבותיו שבשליחותם, ובשירות המחתרת, הוא נוסע כעת. אמיץ, נאמן ונחוש בחליפה "גויית", והמגבעת מסתירה פנים מיוסרות.

שקט בקרון. לילה. תמיד, בשליחויות המחתרת החרדית "הגוורדיה השחורה" מפרשבורג, היה מכסה את פניו, אוסף את מחשבותיו או משגן בעל פה דף גמרא. מנסה להתעלם מן הצפיפות, מריחות הזיעה המעורבים בניחות אוכל, מרעבוננו. הוא ידע את הסכנה האורבת מכל צד בקרון המתנווד, באנשים, במבטיהם הבולשים. בתחנות, שם עלו אנשי הס.ס. לצוד יהודים, שמע וראה ולבו שנת ורתח, מתגבר בקושי על הדחף להכות, להרוג.

ספטמבר. ימי חג הסוכות. הקור חדר מבעד לחליפתו. אני רואה אותו נוגע מבעד לאריג, באתרוג, חש בקליפה המחוספסת, בריח. אולי מסך בו האתרוג מעט ניחומים... זיכרונות מהבית... מהחג... "האתרוג האחרון שנותר בצ'כוסלובקיה", אמר לו רבו כשהתגנב אליו לפני כמה ימים למחנה המעבר בסרד. "קח אותו לסביבות יערות זובור, שם מסתתרים אלה שברחו מנובאקי. תן לכמה שיותר יהודים, כדי שיברכו עליו. ירגישו חג".

והוריו? ואחיו? מה יהיה עליהם? הרי יש לחלצם... הוא ידע, כך סיפר בפעמים שהקשבת, שהישיבה שלו בנייטרא, האחרונה ששרדה בצ'כוסלובקיה, נכחדה. שרבותיו גורשו. אבל אחיו הצעיר, והוריו? הם עדיין בעיר והוא מוכרח לחלץ אותם ולהסתירם בפרשבורג... צ'כוסלובקיה בוערת והעולם היהודי נחרב.

צילום: דורות ההמשך

המסע שלא נגמר

← אסתר פרקל

והחביא בה את הבנות כשמעליהן קש והסיע אותן לזאגרב.

בני נוער יהודים, פליטים שברחו מארצות בשליטת הנאצים, הצטרפו לקבוצה. ביולי עזבו בחשאי את זאגרב לכיוון לובליאנה, בחלק האיטלקי של יוגוסלביה, משם עברו ללסנו ברדו. הקבוצה מנתה כבר 100 ילדים וכמה מבוגרים ששימשו מדריכים. משם, בעזרת פרטיזנים, הגיעו לעיירה איטלקית בשם נונטולה, אל וילה שקנה יהודי עשיר לאשתו האהובה אָמָה. מעתה נקראה הקבוצה "וילה אמה".

לאחר שהגרמנים השתלטו על איטליה ברחה הקבוצה לכיוון הגבול השווייצרי. בליל יום הכיפורים, בזמן תפילת כל-נדרי, תחת מטח יריות של חיילים גרמנים, נתפסו בזמן חציית הנהר, אך קיבלו אישור מטעם השלטונות השווייצריים להישאר בשטחם.

עם סיום המלחמה עלתה הקבוצה באונייה "נון פלוס אולטרה" לישראל. את בני הנוער קיבלה בזרועות פתוחות רחה פרייאר.

כל חייה התייחסה אמי לתקופה הזאת כאל מסע פלאי ברחבי אירופה. היא התעקשה לספר לי סיפורים קלים 'לעיכול', וכשהתבגרתי, באחד הוויכוחים ביננו, אמרתי לה: "את בכלל לא סבלת בשואה..." היא הביטה בי במבט רציני ואמרה: "הרגו את ההורים שלי – זה לא שואה? זרקו אותי מהבית שלי, ברחתי ממקום למקום - רעבתי, לא ידעתי אם אחיה עוד יום אחד – זה לא שואה?"

ברגע זה הבטחתי לעצמי לזכור ולספר את סיפורה. לפני כשנתיים, לאחר שסיימתי לכתוב את סיפורה, שחזרתי את מסלול בריחתה במסע שאליו יצאתי עם אחי ובני המשפחה.

אור צהבהב של שעת אחר הצהריים חדר לחדר. רות ישבה על עדן החלון הרחב, מביטה אל הרחוב. "מה את חולמת שם?", נשמע קולה של אמה מהמטבח, "אבא ודורה עומדים לחזור ואת עדיין לא ערכת את השולחן".

"היינו משפחה 'נורמלית'", סיפרה לי אמי רות דרוקר, ילידת רחוב לילאן 218 בצד המזרחי של ברלין, בחלק הישן: "אבא-אשר, אימא-רות, אחות בכורה דורה ורות הבת הצעירה.

הוריי הגיעו לברלין לאחר שנישאו בפולין. ברלין נחשבה עיר מודרנית והחופש שניתן ליהודים קסם לזוג הצעיר. הם רכשו דירה ששימשה מתפרה, ולאחר שמצבם הכלכלי השתפר רכשו באותו בניין דירת מגורים.

אך הסיפור הרגיל, על משפחה יהודית בברלין, נקטע, כשבלייל הבדולח תפסו הגרמנים את אב המשפחה ושלחו אותו למחנה בוכנוולד, שם נרצח.

רחה פרייאר, אשת הרב הראשי בברלין ומייסדת ארגון "עליית הנוער", ראתה את מצוקת המשפחות היהודיות והחלה לארגן קבוצות בנים שנשלחו במסגרת הארגון לארץ ישראל. בהמשך ארגנה גם קבוצת של 16 בנות, בהן אמי רות, שמאוחר יותר יינתן לה השם "ילדי וילה אָמָה". הצעירה בקבוצה הייתה בת חמש והמבוגרת, בת 17, שימשה גם מדריכה.

בינואר 1941 עזבו הבנות את ברלין למסע שנמשך יותר מארבע שנות נדודים.

הקבוצה הסתננה ועברה את הגבול ליוגוסלביה בעזרת מבריחים שבגדו בהן והשאירו אותן בשלג. הן נתפסו בידי חיילים גרמנים, שוחררו ונתפסו פעם נוספת בידי משטרת הגבולות היוגוסלבית. למזלן, שומר גבולות אמיץ נחלץ לעזרתן. הוא עורר את העיתונות המקומית ולחץ התקשורת הניב את האישור להישאר ביוגוסלביה. הבנות נשלחו למחנה של פליטים יהודים בטירת קרושקו באזור לסקוץ.

רחה פרייאר שלחה אל קבוצת הבנות במחנה את המדריך יושקו אינדיג שהשתייך ל"שומר הצעיר" בזאגרב ומנקודת זמן זו היה יושקו הבוגר האחראי על הקבוצה.

באפריל 1941 כבשו הגרמנים את יוגוסלביה. הבנות הכירו יהודי פולני, מארקו זילברשץ, ששכר עגלה מאיכר

התמונה

← אתי בן זיו

נשמה את נשימתה האחרונה. ואז בא חושך. אימא התאבדה ונעלם הזיכרון. הועברנו לבית היתומים "גאולה" בחיפה. מקץ שנה חזרנו הביתה ואבא ביקש שאקרא לאשתו החדשה אימא. לא רציתי לבגוד בהודס. דינה, ניצולה ואלמנת מלחמה מצרפת, דרשה שלא נרחם על עצמנו ונתנהג כילדים צרפתיים מנומסים. השתדלתי, כבר ידעתי טעמה של גלות. התאמצתי להיות ישראלית נורמלית. הייתי קצינה, הצלחתי מקצועית, בארץ ובעולם.

אחרי פטירת הוריי נסעתי לפולין, רציתי לגלות משהו מהעבר ומאז אני חוקרת, כותבת, אוהבת וסולחת לאימא הודס, מעריכה ומודה לאימא דינה על כל שעשתה למעני. את שתיהן ליוויתי אל מותן.

אביב במחנה עקורים, רומא, 1947. בתמונה עומדת אימא, הודס, אישה יפה בשמלה לבנה, מחייכת חיוך רחב עם שתי שיני זהב. היא מחזיקה אותי, בת חצי שנה. המלחמה הסתיימה שנה וחצי קודם והבקיעים של אימא מכוסים - "אפילו סלעים נשברים", אומרת דליה רביקוביץ' בשירה "גאווה".

אימא עמדה בטלטלות והגיעה למחנה העקורים באיטליה, משם למעברת שער העלייה ומשם לקרובים בכפר חסידים. בביתנו בקריית חיים ילדה את אחי שמוליק - צבר ראשון במשפחה. אבא יצא למילואים ונלחם בנבי יושע ומלכיה. הבית גדל בהתמדה, הוריי גידלו ירקות, פירות ותרנגולים, החזות החיצונית נראתה טוב.

אבל חיים קודמים התערבו בחדשים. לאבא היו שלושה ילדים ולאימא שניים. גרמנים ופולנים רצחו את כולם. אבא היה נשוי לבלומה לבית רוטהולץ, האישה הכי יפה בעיירה, ואימא הייתה נשואה לאהובה, צוקרמן (לא מצאתי את השמות הפרטיים של בעלה וילדיה). מהיכן היו לה כוחות להמשיך לברוח אחרי מותם ואף לעזור לילדה שהתייתמה ביער ולהביאה לבית יתומים? כשחזרה לביתה גילתה שהרכוש המשפחתי הרב נשדד. היא עברה ללובלין ולפרנסתה מכרה כריכים ומצרכים אחרים לחיילים מהצבא הרוסי והאמריקני. כשפגשה את אבי, משה, שגר בעיירה סמוכה ואף היה קרוב משפחה רחוק שלה, עזרה לו להשתקם מסבלו במחנות הכפייה שבהם היה.

הוריי עזבו את פולין, הולידו אותי וציפו לטוב, אך רוחות עבר קלקלו את הסדר. אמי הרדופה שוטטה אתי ברחובות קריית חיים, מנסה להימלט מהזיכרונות שהתערבבו בהווה. בטרם מלאו לי שש ולאחי ארבע היא הותירה בידינו את הטבעות שלה, כולל טבעת הנישואין שלה, ובעוד אנו נהנים מהאוצר

ב- 2016, הוקמה במוזאון א"י התערוכה "תשובה לרב חובל איטלקי". התמונה האהובה עליי הוצגה שם והמשיכה למוזאונים במילנו וברומא. בקטלוגים מוצגות תמונותיהם של הוריי - הודס ומשה רובינשטיין בונים עתיד. כששאלתי חברה צברית אם הרגישה שאני בת דור שני, אמרה: "שמעתי כי אמך התאבדה. לא יודעת היכן. היו סיפורים שלך על האימא הביולוגית שעומדת בתמונה, בנוכחות עוצמתית, ומראה לכל העולם את הפרי היפה שלה, ועל האימא הצרפתייה והסינירים שהביאה ורצתה שתלבשי, אף שבארץ זה לא היה מקובל. היה לי ברור שאני גדלתי בצמר גפן ואת גדלת אחרת: היית עצמאית, פמיניסטית, והעצב שסיפרת על בית היתומים, ואחייך שאת שומרת עליו..."

"איך יצאת מהבור הזה? לא ייאמן, באילו כוחות יצאת? לא נטיח - זה המוות של אימא שלך! פצע העבר חותכים אנשים, אבל את, גם היום, ממשיכה לטפס ואפילו קונה לעצמך רכב חדש, ואדום..."

?????
צילום: ????

תמונתה של ניושה

← בילי לניאדו

גורלה של בתה, שתישאר לבד בעולם, החליטה אמי לגלות לאחותה את הסוד: "ניושה כבר איננה!", לחשה.

שלושה ימים ישבו השתיים מול פתח תא הגזים בבירקנאו, יודעות שבכל רגע יכול המוות להגיע, אך פתאום קרתה סלקציה - נשים מבוגרות הוכנסו לתאי הגזים ואילו הצעירות, ובהן אימא ואחותה, הוכנסו לתוך המחנה. הן הופשטו מהסחבות, ראשן גולח ועל זרועותיהן הוטבע מספר.

שנים רבות התייסרה אמי האם נכון היה לספר לאחותה על גורל בתה בדקות הקשות ההן? האם לא הזיקה לה, האם לשווא החלישה את רוחה? ייסוריה של אמי ליוו אותה כל יום בחייה, עד מותה. ניושה הקטנה - שתמונתה הממוסגרת ניצבת בסלון ביתי, לצד תמונות הורי, ילדי ונכדי - משמשת לי אנדרטה פרטית לשואת הילדים, ומולה אני מדליקה מדי שנה את נר הזיכרון שלי.

לפגוש את בתה. רנה, שהייתה בטוחה שבתה נמצאת בידיים טובות אצל האומנת שלה, נחרדה. היא ניסתה להתקרב לבתה כדי לחבקה, אך הילדה הדפה אותה ואמרה: "את לא האימא שלי!".

מדוע עשתה זאת? האם לא הכירה את אמה או שסירבה להיחשף כיהודייה. מפקד המחנה פקד על דודה רנה לחזור לעבודתה. ניושה הוצאה אל החצר ונורתה אל מותה. אמי ששמעה על גורל אחייניתה החליטה לא לספר לאחותה. היא חששה שהידיעה המרה תייאש את רנה ותפיל את רוחה. היא שמרה על סודה עד לאותו יום גורלי שבו הגיעו השתיים לאושוויץ, לאחר חיסול מחנה פלאשוב. להבות האש שקידמו את פניהן יצאו מתא הגזים כמו מפתחו של גיהנום, והן הבינו שקצן קרב. כשרנה החלה לקונן על מר

לבלז'ץ החליטה רנה להעביר את ניושה לאומנת הגויה שלה בכפר הסמוך. לימים, כך נודע, הלשין מישהו על אותה גויה וניושה נתפסה והובאה עם ילדים נוספים למחנה הריכוז האכזרי פלשוב שבו שהו ועבדו בפרך באותה עת אימא שלי ורנה אחותה.

קרה המקרה, וביום שבו הובאה ניושה למחנה, אמי לא הצליחה להתעורר למסדר הבוקר; העייפות אחרי יום שלם של סחיבת אבנים כבדות במחצבה הכניעה אותה. צרחות אנשי ה.ס.ס. שנכנסו לצריף זעזעו אותה. הם משכו בכוח בשערותיה אל חדר המעצר הקר והחשוך במחנה. 25 מלקות המגלב שאמי ספגה באותו יום חתכו ופצעו את גופה, אך לפני שהוחזרה מעולפת ושותתת דם לתאה שמעה את האסיר היהודי הממונה על בית המעצר מספר לה מה קרה לאחייניתה ניושה.

ניושה, בת התשע, הוכנסה לחדרו של מפקד המחנה ורנה נקראה למשרדו כדי

בין השתיקות והמסתורין שליוו את ילדותי נחשפתי כל פעם מחדש לאלבום התמונות של אמי. היו בו תמונות בשחור לבן - אמי ואבי באחת מפגישותיהם, אמי ואבי בחתונתם, עם חברים בפולניה אחרי המלחמה, עם אחותה ששרדה... אך התמונה שמשכה אותי יותר מכול הייתה של ילדה כבת חמש, בעלת עיני איילה גדולות, אף קטן ושפתיים חמודות. היא לבשה שמלת קטיפה מקסימה ואחזה בידה דובון, כששאלתי את אימא מי זו, השיבה: "זוהי ניושה, בתה של רנה, אבל היא כבר לא חיה"... רנה הייתה אחותה,

דודתי, שחיה בארצות הברית לימים סיפרה לי אימא את סיפורה של ניושה הקטנה. כשפרצה המלחמה וחיות הטרף נכנסו לקרקוב גורשה ניושה עם הוריה מביתה. הם נדרו בעיירות שבסביבה וכשנפתח הגטו בקרקוב נכנסו וחיו בו בצפיפות, ברעב ובמחלות יחד עם משפחות אחרות. כשהחלו האקציות והילדים היהודים נשלחו

אימא סיפורה אבא שתק

אמא של ורדה מידר

ורדה מידר

← ורדה מידר |

ב- 11 באפריל 1945, בשעות אחר הצהריים, נכנס הטנק האמריקני הראשון בשערי מחנה בוכנוולד. אבי, מאיר לוטן (לוסטמן), בן 20, חופשי לראשונה לאחר חמש וחצי שנים של עבודת פרך, חשב לעצמו שנותר לבדו בעולם, שכן כל משפחתו נלקחה לטרבלינקה.

כחניך תנועת נוער חלוצית ציונית ידע כי רק מקום אחד יהיה בטוח עבורו - ארץ ישראל. יחד עם כמה חברים ששוחררו עמו יסד "קיבוץ" בפרנקפורט שמטרתו עלייה לארץ.

בתחילת מאי 1945 השתחררה אמי, יונה (טאובה) שולקלפר מעבודת כפייה בהאמבורג. הייתה בת 19 בלבד ולא ידעה אם נותר בחיים משהו מבני משפחתה.

במרס 1946 נישאו השניים בפרנקפורט ושמו פעמיהם אל ארץ ישראל. הם גנבו גבולות והגיעו ארצה בעלייה בלתי לגאלית באנייה "יגור". בארץ נתפסו בידי הבריטים ונשלחו לגלות בקפריסין, שם כתב אבי את שירו:

עד מתי?

נד אני ביום, נד בלילה
דמי ולבי בכל קרב אתנה
מגורש כחלאה
מכל מקום, הנני
איך מתוך בשרי
כל איבר יכאבני.
גורש מספרד סבי
אבי מאודסה
גירשו גם אותי מביתי, מקיני
אל הנחלים, הנהרות
דמי יגר באפר אחיי, אדמות
כוסו והופרו
לשברי ישמחו
לפצעיי ילעגו
למשבריי יחוגו
עמים כולם.
ולעת ידי אושיטה
חמלה אבקש, רחמים אשאלה
עד אנה אשוטה,
עד מתי אסבולה
בגסות, באכזריות,
בחרב, ביד ידחוק?
מוקדים, משרפות
תאי גזים וחורבנות
לי תכננו, הכינו.
מילתי אסורה,
דיבורי בל ישמע
צעדיי הצרו ולחצו.
ובעת מקום עבור משפחתי אחפשה
על פני כדור הארץ, איזו פינה
נידחה...
מנוחה ורווחה מהתלאות למצאה,
גם שם יפגשוני אויביי,
יכוני, יחמסוני

ידחפוני חזרה לגלותי המחודשת. זה אלפיים שנה אנודה, אנוע ללעג ולקלס פעמים אהיה, זה אלפיים שנה דרך אחפשה יכביד דרכי, בשחור מנוסה. (קפריסין 1946)

נולדתי בתל אביב בתחילת שנות החמישים לאבא, קצין בצבא קבע, ולאמא שגידלה אותי ואת אחותי לבדה. גרנו בשיכון אנשי צבא והיינו מוקפים בצברים. בשבתות היו כולם נוסעים לסבים במושבים ובקיבוצים ואנחנו - לבדנו.

אבי נותר היחיד ממשפחתו המורחבת. אמי גילתה שלושה מאחיה שרדו.

אבא שתק. הכאב היה לו קשה מנשוא. המספר על היד היה עדות אילמת למה שחוה באושוויץ.

אימא דיברה. סיפרה על ילדותה היפה בעיר חלם שבפולין, על משפחתה, על החגים היהודיים בבית, על ריח החלות שאמה אפתה, השדות המוריקים, המשחקים עם החברות... עד הגיע הכורתי. אז השתנה הכול - אחיה הבוגרים ברחו לרוסיה ואימא ואחותה - בנות 14 ו-13 נאלצו לפרנס את המשפחה. באקציה הראשונה נרצחה לאה אמן, כל האחרים הסתתרו, נעלמו ואמי מצאה עצמה לבדה בעולם. חסרת תעודות, עם שם פולני שאימצה לעצמה, "התנדבה" אימא לעבודת כפייה בהמבורג, שם הייתה עד סוף המלחמה.

לאחר שהוריי נפטרו התחלתי להתחקות על שורשי המשפחה. הרכבתי עץ משפחה עם עשרות דודים, דודות, סבים וסבתות. רק שמות, ללא תמונות. אני מתעדת אותם בדמיוני, מפסלת ומציירת אותם.

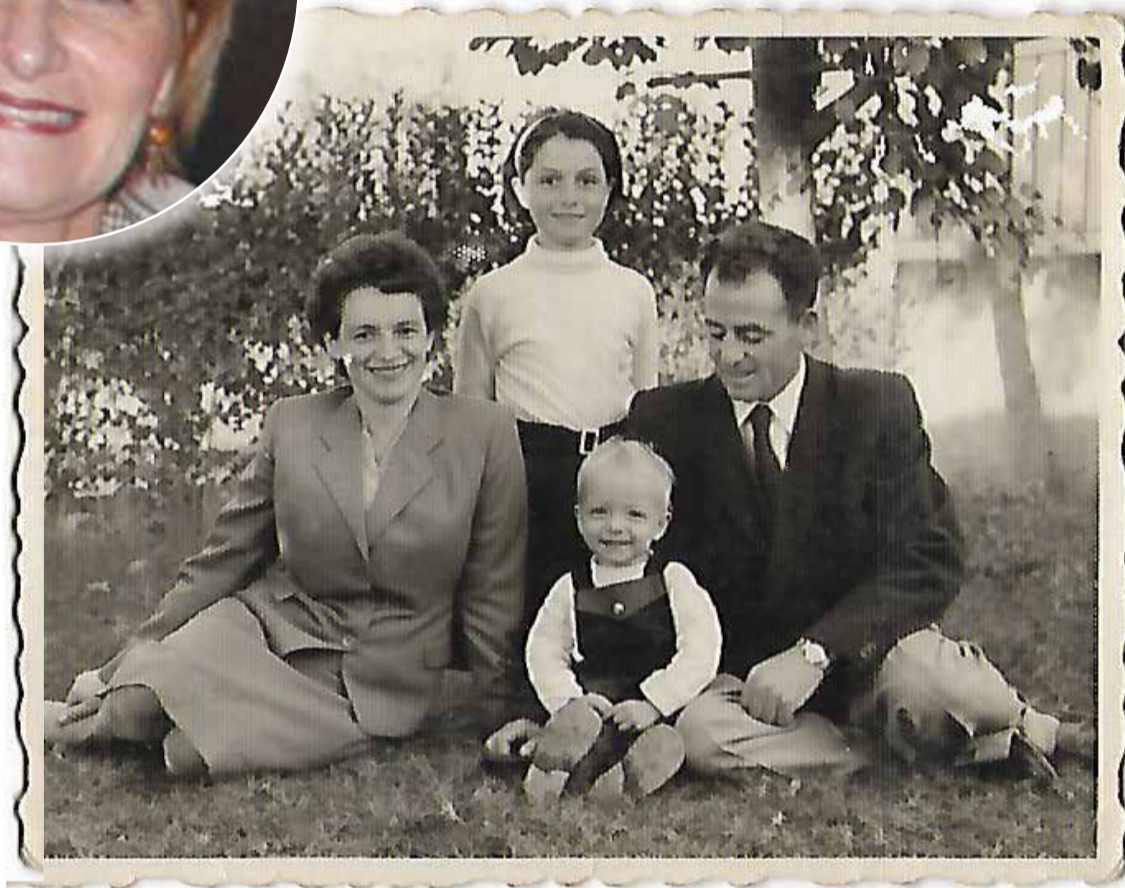
בתערוכת יחיד שהצגתי, "בזהות שאולה - הדור השני", ניסיתי לתאר באופן פלסטי איך היה לגדול בבית שניסה להיות ישראלי צברי, אך העבר הותיר בו צלקות קשות. תמרנתי תמיד בין העבר הקשה ובין רצוני להיות משוחררת ושמחה, בין עצב לתקווה. היום אני מספרת את סיפור משפחתי בבתי ספר ובמקומות עבודה. לעתים אני מנסה לעבד את הרגשות המתעוררים אצל התלמידים באמצעות אמנות, וכך אנחנו מקיימים את זיכרון המשפחה שאיננה עוד.

כמה למשפחה

שלא הייתה

← ורדה שפיזר |

העלייה לארץ. רק אחרי שאמי נפטרה החל אבי לספר את קורותיו במלחמה ולשמחתי הספיק לתעד בספר את זיכרונותיו ולספר את סיפורו לאלפי חיילים ותלמידים שאותם ליווה במסעות לפולין. אך אני נותרתי עדיין עם שאלות רבות. אני חושבת על משפחתי שנרצחה, על דודי שנרצחו בחלמנו והם בגילם של נכדיי הקטנים, חושבת על הסבים והסבתות שלא הכרתי... המפגש עם בני הדור השני, במסגרת עמותת דורות ההמשך, מאפשר לכולנו לחלוק את סיפורנו האישי, הכאב, הגעגוע ואת הכמיהה למשפחות שלא היו לנו. לפני שש שנים נפטר אבי ומאז אני ממלאה באהבה את המשימה שהפקיד בידי - לספר את סיפורו ולחנך את ילדיי על פי דרכו וערכיו - לקבל כל אדם באשר הוא ולנהוג כלפי הזולת בחמלה.

והחברים. אורח חיינו היה חילוני. הוריי שאיבדו את אמונתם באלוהים אי שם באירופה לא פקדו בית כנסת. הם ראו חשיבות רבה בכך שנגדל כ"צברים" וחינכו אותנו לאהוב את הארץ כי אין לנו ארץ אחרת. החל מגיל חמש דיברנו בבית עברית בלבד. אבי היה חוזר משירות המילואים שלו ובפיו מילות השירים העבריים שאותן לימד אותי בשקיקה. אף על פי כן השואה נכחה בחיינו - המספר על זרועה של אמי, העדר קרובי משפחה, החברים ה"גלותיים" שלהם שדיברו פולנית ויידיש... לא היה לנו ספק - הורינו היו "משם". בערבי יום השואה שררו עצב ודממה בבית, אסור היה לפתוח רדיו ואמי הלכה לישון מוקדם. אני נהגתי להתגנב למרפסת ולהאזין לתכניות הרדיו בטרנזיסטור ואבי, שהצטרף אליי מדי פעם, התרצה וסיפר לי על השחרור ועל

ב-1948 עלו הוריי ארצה, ולאחר מלחמת העצמאות שבה השתתף אבי כחייל הם נישאו. אני נולדתי שנה אחר כך, ואחי הצעיר אבנר נולד שמונה שנים אחריי. היינו נרות זיכרון למשפחות הורינו שנספו ועדות לתקומה ולחיים חדשים. גדלנו במשפחה חמה ואוהבת. הורינו דאגו לכל צרכינו הפיזיים והערכיים בנחישות ובתשורה, אך היה נושא אחד שעליו אסור היה לדבר - קורותיהם בתקופת המלחמה. לאורך כל ילדותי העסיקה אותי סוגיית העדר קרובי המשפחה. אלבומי התמונות חסרו תמונות ילדות של הוריי או של קרובי משפחה אחרים, היו רק דמויות של אנשים צעירים - הוריי היפים והשזופים ואלה שהכירו במחנות העקורים. בשל כמיהתי למשפחה נהגתי לאמץ לי "משפחה מורחבת" מבין השכנים

הוריי קמילה ואריה גולדשטיין נותרו לבד בעולם, ללא משפחה, אך תאווי חיים. אמי קמילה, שנולדה בשנת 1926 בעיירה קטנה ליד זמושץ, מעולם לא סיפרה את קורותיה במלחמה. רק לאחר מותה למדנו כי שרדה את המחנות אושוויץ, ראוונסברוק וזקסנהאוזן ושחררה לאחר צעדת המוות. אבי אריה נולד בשנת 1927 בעיירה וידווה ליד לודז', למשפחה ציונית מסורתית ולו ארבעה אחים. בספטמבר 1939 נעצרו חייו. יחד עם משפחתו גורש לגטו בלחטוב, משם נשלח למחנות פוזנ, מחנות איומים שמהם לא נותרו עדים לספר, חזר לגטו לודז' ומאוחר יותר נשלח עם אביו ואחותו ויטלה לאושוויץ. את אחותו לא ראה עוד. אבי שוחרר, במאי 1945, לאחר צעדת המוות ממחנות לנדסברג קאופרינג. אביו, מרדכי, נרצח 3 שבועות לפני סיום המלחמה.

דף עד במקום מצבה

יחיאל נרקיס

צילום: דורות ההמשך

מקום שהתרכזו בו מרבית הפליטים היהודיים ששהו בברה"מ בזמן המלחמה. בלודז' הכיר את יוכבד, אמי, והשניים נישאו ועברו למחנה עקורים בגרמניה, שם נולדה אחותי הבכורה.

ב-1949 עלתה המשפחה הקטנה ארצה, היישר לרחובות. שם נולדנו אנו, שני בנים תאומים, אבי ויחיאל.

במסעי הראשון לפולין, לפני 10 שנים, החלו להיחשף בפניי עוד

ועוד שמות של הנרצחים ממשפחתי, אך תעלומה אחת נותרה בלתי פתורה, משפחתו הראשונה של אבא. בפעם השנייה, ב-2012, הגעתי עד לארכיון האזורי. הפעם גיליתי את רישום נישואי אבי לאשתו הראשונה סימה לבית גלרנטר, ומיד בצמוד - רישומי הלידה של שלושה צאצאים. דקות ארוכות לא הצלחתי להוציא מפי מילה. נרגש מאוד קראתי את שם שמת אחיותי הקטנות: שבע (בת שבע) בת 11 בהירצחה, צירלה (עדי) בת 10 וחנה בת 5.

המסע תם. סוף סוף יכולתי להנציח את המשפחה הראשונה של אבא, אשתו ושלוש בנותיו, שאין להן לא קבר ולא מצבה, אלא דף עד לזיכרון ב"ידי ושם"

הגבול, במטרה לחצות אותו לפני עלות השחר.

המצב בגבול היה עתה מסוכן ביותר. גם הגרמנים וגם הסובייטים, שרצו למנוע את כניסת הפליטים (כ-300,000 במספר), הגבירו את השמירה והסיוורים. אבא הצליח לחצות את הגבול אך לבסוף נלכד והוכנס לכלא. בקיץ 1941, בשל זיהום חמור ברגלו, שוחרר וחי כפליט יהודי נע ונד בברית המועצות עד לסיום המלחמה.

כשחזר לעיירה הבין שכל מה שחשש ממנו קרה - איש מבני משפחתו לא שרד, גם איש מבני העיירה לא נותר כדי לספר לו מה עברה משפחתו בתקופה הנוראה. באבלו עזב את העיירה ושם פעמיו לעיר לודז' ואח"כ לעיר שצ'צ'ין

של הגרמנים, אך לא לאורך זמן; שבוע אחר כך התברר כי חלה טעות בסימון הגבול והגרמנים חזרו לעיירה, לא לפני שהסובייטים הציעו בנדיבות, לכל מי שמעוניין, לעבור לצד שבשליטתם.

הדילמה במשפחת אבי הייתה קשה - אם יעזבו את ביתם לאן ילכו, ומה יהיה גורל בני המשפחה כולה?

כ-2,000 מיהודי העיירה יצאו לדרך, אך אבא ומשפחתו החליטו להישאר.

המצב נעשה רע ומר, הגרמנים שוב החלו לרדוף את יהודי העיירה הנותרים, להחרים את רכושם ולהטיל גזרות קשות. אבא הבין שטעה ושאינן בררה, עליו לעשות הכול כדי להציל את משפחתו. הוא ארז תיק קטן עם בגדים ומעט מזון ויצא באישון לילה אל עבר

כמו הורים רבים אחרים, שרצו להגן על ילדיהם, שמר גם אבא שלי כל חייו כמעט על שתיקה. התקשורת בינינו הייתה מועטה - נראה שכך היה נוח לי ונוח לו.

רק אחרי מותו, לפני 25 שנה, התחלתי לחוש את ההחמצה הגדולה והחלטתי ללקט כל פירור מידע שאפשר כדי לעצב לי את סיפור חייו.

אבא מאיר נרציזנפלד נולד בעיירה טרנוגרוד במחוז לובלין. כשהגיע

לאמצע שנות העשרים שלו התחתן ועבר להתגורר עם משפחת אשתו בעיירה טומאשוב-לובלסקי, שם השתלב בעסקי המסחר של המשפחה.

לשניים, כך נודע לי, נולדו שלושה ילדים.

באמצע ספטמבר '39, שבועיים לאחר פרוץ המלחמה, הגיעו הגרמנים לעיירה ומיד החלו לפגוע ביהודים, להחרים סחורות ומוצרי מזון ולגייס אותם בכוח לעבודות סלילה ובינוי. כעבור שבוע, כחלק מהסכם מולוטוב-ריבנטרופ שנחתם בין גרמניה לברית המועצות, עזבו הגרמנים את המקום ובמקומם באו חיילי הצבא האדום.

יהודי העיירה נשמו לרווחה, יחסם של הסובייטים היה סביר יחסית לזה

נס חנוכה

יערית גלזר

Il kairēs: Pīna Krakīnēvskā, jō dukatē Jerit, Mendelīš Deičas ir Aronās Vilēščināas (stovj)
From left: Pina Krakinovski, his daughter Yorit, Mendl Deitch and Aharon Vilitchuk (standing)

הראשון קיבל אבי אישור מחלה, גם למחרת התמזל מזלו... לבסוף שאל הדוקטור בכעס את אבי: "איזה כוח יש לך שהאסירים מוותרים לך יום אחרי יום", כמוכן שאבי לא יכול היה לגלות לו את הסוד. הוא המשיך לעבוד במרץ, קדח חור ועוד חור... ברכו נשחקה וידיו השתפשו עד לעצמות. 314 חורים קדח עד שהספיקה מכה קלה אחת כדי שהצוהר יפתח.

24 בדצמבר – חג המולד. בחוץ שלג לבן ובוהק. בערב התאספו כל האסירים בפרוודור, סביב ההסקה, שרו שירים רוסיים ורומנסות צועניות. מישקה הנווד רקד ריקוד של מלחים. שנים אחר כך היה אבא מציין שמופע כזה לא היה מבייש אפילו את ה"בולשוי". הגרמנים נהנו מהשירים והבטיחו לאסירים שתי שעות שינה נוספות.

בלילה, כשרוב הגרמנים יצאו העירה לחגוג, העירו חברי הוועד את האסירים וארגנו אותם בקבוצות של עשרה. "קומו בשקט!", הם לחשו, "התלבשו מהר! אל תפחדו!". לאט לאט עלו כולם לקומה השנייה, וחלו דרך הצוהר הפתוח שבדלת, עברו את המנהרה השנייה ויצאו החוצה, אל השדה המושלג.

תאיהם של 64 האסירים נותרו ריקים - רק ציור של אנטולי גרניק נשאר במסדרון למזכרת: אצבע משולשת - מתנת פרידה לגרמנים.

"הבריגדיר" לאבאל"ה והשניים עלו חרישית במדרגות לקומה השנייה. הם נכנסו אל תוך מנהרה עמוסה בעצי הסקה שבסופה ניצבה דלת ברזל כבדה. "דרך הדלת הזאת אפשר לצאת", לחש אבאל"ה, "אבל איך פותחים אותה ומי יעשה זאת?", ומיד ידע שהכתובת היא פיניה, חברו מהשומר הצעיר שעבד עם אביו במסגרייה. פיניה הסכים כמוכן, ורק שאל מתי להתחיל.

באישורו של הרופא ד"ר נמירוב אפשרו הגרמנים לשני אסירים להישאר במבצר כשהכול יצאו לעבודה. ביום

בכל פינה ואם נגזר עלינו למות, נמות כחיילים, כבני אדם!".

שלושה ימים אחר כך יצאו אבאל"ה, אבי פיניה (פנחס) ועוד שניים ליערות, אך נתפסו בדרך ונשלחו היישר לפורט התשיעי. למזלם, היה במחנה מחסור בידיים עובדות והם צורפו לצוות "ניקוי" בורות. משימתם הייתה להוציא את הגויות מהבורות ולהעבירן למדורות שבערו יומם ולילה.

בתוך המבצר הם פגשו יהודים ואסירים מהגטו - 64 במספר.

ערב אחד קרא סאשה פודולסקי

השנה כמו אז "נופל" חג החנוכה על חג המולד, או שמא חג המולד הוא זה שנופל על חנוכה? אני, שמקדישה את כל זמני לתעד בעט ובמצלמת וידאו את כל שקרה ליהודי קובנה, ביניהם הוריי היקרים בשואה, ובעיקר מה התחולל במצודת המוות, הפורט התשיעי, ניכרת בסיפורים שסיפרו הבורחים כשהיו מגיעים לביתנו בקובנה.

חלומם של כל הצעירים בגטו היה להצטרף לפרטיזנים, להחזיק נשק ביד ולהילחם בגרמנים.

היה זה ערב קר וחשוך, נר דלק בחדר וצל הנוכחים ריצד על הקירות. אמי, אחיה הצעיר, סבא משה, סבתא גוטה ואני הנכדה ישבנו צמודים זה לזה בחדר הקטן. רק הצל שלי לא נראה על הקיר...

שניים מאחיה של אמי היו חסרים - יצחק לוחם בשורות הצבא אדום ואייזיק - בשורות הדיוויזיה ה-16.

"הורים יקרים", פתח אבאל"ה האח הצעיר: "לאחר התלבטות ממושכת החלטנו לצאת ליערות ולהצטרף לפרטיזנים!". הוריו נותרו שקטים חסרי אונים. "אבא", פנה אבאל"ה לאביו, "שיריך מעניקים אומץ וכוח להיאבק כדי לשרוד; גם אנחנו רוצים להיאבק, ואם נגזר עלינו למות יהיה זה עם נשק בידיים". ורבקה אמי הוסיפה: "הנשמה בוערת, מבקשת לפעול. המוות עורב

זה התחיל בליל שבת

← לאה תמיר אנגלרד

פעילות של עמותת דורות ההמשך
צילום: דורות ההמשך

כשראתה את בתה באה אליה בבוקרו של יום המחרת, אך הפעם כדי לחבקה ולהיפרד ממנה, לתמיד...

מאז הייתה אמי יוצאת ונכנסת למחנה עבודה אחד ולמחנה ריכוז אחר, שישה מחנות עברה ובכל אחד מהם הפעילה את תושייתה כדי לשרוד.

מנדל האב, כך נודע לה מאוחר יותר, נשלח בימים ראשונים נשלח לפלשאוב שם נורה כשהוא עטוף בטליתו, ברטה האם נשלחה לבלז'ץ ומשם כמובן לא חזרה. אמי שרדה את המלחמה, כשהיא עדיין צעירה, עדיין מלאת תושיה, אך הפחד, החרדה והגעגועים להוריה לא הניחו לה עד יום מותה.

שנים ספורות אחר כך הכירה את אבי יוסף, נישאה לו ועלתה עמו ארצה. אחותי נולדה חודשים ספורים לאחר שהגיעו, שלוש שנים אחר כך באתי אני לעולם.

אני בטוחה שכמוני, או בדומה לי, הייתה גם הילדות שלכם, בני "הדור השני", מורכבת ולא קלה. המדינה הצעירה שאליה נולדנו ניסתה להשריש בנו את הנאמנות לאדם ולאדמה, בניגוד מוחלט למה שחווינו בדל"ת אמותינו, עם הורינו הפגועים. מינקות ידענו פחד, חוסר ביטחון, דאגה, - ינקנו געגועים שלא נגמרים לעולם.

אבי שברוב ימי המלחמה נמנה עם חיילי הצבא הפולני, לא היה אדם מסויט; אמי, לעומת זאת, לא הבינה אם המלחמה נגמרה או ממשיכה, כשנקלעה באישון לילה אל מעברת אוהלים, ובבוקר נחשפה בפעם הראשונה למציאות לא מוכרת, מנוכרת וזרה.

ואז החלו המיגרנות וזעקות השבר שלה, שליוו את ילדותי, והדיכאונות - הדיכאונות הנוראיים, המצמיתים, עם זריקות ההרגעה והכדורים. כך עד הסוף הנורא שלה, שאליה הגיעה מעורפלת לחלוטין וחולה, מדמינת את אהוביה המתים, מנותקת מהעולם ומעצמה.

ליל שבת בימיו הראשונים ספטמבר 39. על מפתן דלת הדירה ברחוב פיליפה בקרקוב עומדים שני חיילים גרמנים חמורי סבר, דורשים לקבל לידם את כל דברי הערך של המשפחה. בני המשפחה אוספים מכל הבא ליד ומוסרים. כשהגרמנים הולכים נשארת המפה הלבנה במערומויה, ללא פמוטי הכסף ונרות השבת שהאירו עד עתה, ללא גביע הכסף עם יין הקידוש שנותר בו וללא הכלים - חושך שקט משתרר בחדר.

ובלב דאגה גדולה - מה חושבת ברטה האם, מה חושב מנדל האב, ומה חושבת אמי האהובה רחל (רוניה) - הילדה הקטנה של המשפחה?

וכשיצאה השבת הלכה ברטה כמנהגה אל החנות שלה, ברחוב הסמוך. כבר מרחוק ראתה את המודעה המודבקת על חלון הראווה. בחזרה הייתה מחשבת את צעדיה, יודעת שמה שהיה עד עכשיו - נגמר.

הרחוב היה ריק כמעט מאדם. ימים ספורים קודם נכנסו הגרמנים לקרקוב ברעש גדול והפחד חדר לבתים. הרחוב המרכזי הוא עתה רחוב רפאים.

באותו יום הסתיימו נעוריה הקצרים של אמי. התושבים היהודים צוו לעזוב את העיר והיא ידעה שעל כתפיה מוטלת האחריות לשרוד כדי להציל את הוריה. הם עברו לווישניץ הסמוכה ואמי הייתה עושה את דרכה ברכבת אל החנות ובחזרה, שתי צמות קלועות קשורות לראשה, תיקה ריק ממסמכים וסכנת מוות מרחפת על ראשה. היא הוציאה מהחנות גרביים, מחטים, חוטים וכפתורים, כדי למכרם ולקיים את הוריה במקום גלותם.

באחד ממסעותיה נקלעה לאקציה קשה, ואולי היה זה מזל או פשוט אהבת אדם שבא לקראתה, תוך חירוף נפש, והכניס אותה בכוח לביתו כדי להצילה. ברטה האם, שידעה על האקציה הנוראה, לא האמינה למראה עיניה

הילדה של "אלה משם"

צילום: דורות ההמשך

← מרית דנון

היה בתנועה בלתי נכונה, בהגיה לא מתאימה של מילה, בחשד, ולו הקל ביותר, כדי שייחשפו.

אך משהו קטן השרה בהם קורטוב של ביטחון - כמוסת רעל ציאנקלי שהייתה מונחת תדיר בכיסיהם. הם רצו להחליט כיצד ייראה הסוף שלהם.

הוריי שרדו את השואה, אך זו אף פעם לא עזבה אותם. אבי דבק בשמו הפולני ועל קברו חרותים שני שמותיו: זה שניתן לו בלידתו וזה שהציל את חייו.

משפחתי הקטועה, שאליה נולדתי, מעולם לא הפסיקה לכאוב את הגדם. הייתי ילדת ניחומים שרצתה לרפא את פצעם של הוריה. איני יודעת אם הצלחתי, אך הייתי חייבת להשתדל.

באין לי סבים וסבתות, תמונות משפחתיות, ולא שמץ של מושג כיצד נראו קרוביי הנספים, דימתי אותנו לעץ חסר שורשים שצומח מן הגזע. לצד גיבורי הילדות שלי - "התרנגולים" ותמר שכתבה את "דפי תמר", היו הקרובים שמילאו את הסדקים - ה"אנשים מהעיר שלנו", כפי שקראו להם הוריי, ובלילות שבת של יולי-אוגוסט החמים היו יושבים במרפסת, לוגמים תה מהביל ומשמיעים מילים בשפה לא מובנת - "ז'יד", "ז'ידובקה", "לאגר".

היום אני יודעת שבשל היותי הילדה של "אלה משם", לעולם לא אסבול גזענות ויחס בלתי ראוי אל האחר. תמיד אייחל לעולם טוב יותר.

מדי שנה, אני מספרת את הסיפור המשפחתי ב"זיכרון בסלון" וחשה שאני פה למען בני המשפחה שלא שרדו.

ולבסוף, כפעילה בעמותת "דורות ההמשך לשואה ולגבורה", שחרתה על דגלה את הנצחת זיכרון השואה, וכ"עדה של העדים", אני מקיימת את הצוואה שקיבלתי על עצמי - לזכור ולהזכיר, כדי שאף מכחיש שואה לא יאמר "להד"ם".

הייתי ואני יודעת שעד יומי האחרון אהיה הילדה של "אלה משם".

"אלה משם" הם ההורים שלי, בלה ונח פינקלשטיין שנולדו בעיר צ'נסטוחובה בפולין, חוו את מוראות השואה ושרדו, עלו לארץ, בנו חיים חדשים והעניקו לי ילדות נפלאה.

יומיים לאחר פרוץ המלחמה נכנסו הגרמנים לצ'נסטוחובה. למחרת כבר נרצחו מאות אנשים והחל תהליך גזלת רכוש יהודי.

הגזרות ניתנו במהירות: הקצבת מזון, חובה לענוד סרט לבן עם "מגן דוד" וסימון בתי העסק היהודיים.

ב-1941 הוקם הגטו והיהודים, ובהם הוריי, חויבו להעתיק אליו את מגוריהם. במקום לא היו ביוב ואספקת מים סדירה ושררו בו צפיפות, רעב ומחלות.

אבא שלי, גבר צעיר בשנות השלושים לחייו, סבל מתת תזונה ובשנתו היה בולע את שיניו הנושרות.

בסתיו 1942 הוחל בחיסול הגטו ובמוצאי יום הכיפורים נעצרו סבי וסבתי מצד אמי בבית הכנסת ונורו. סבתי מצד אבי הובלה בקרון בהמות לטרבלינקה ובני משפחה אחרים נפוצו לכל עבר.

מתוך תחושה שטבעת המוות מתהדקת סביב צווארם החליטו הוריי לקחת את גורלם בידיהם. באמצעות המחתרת הפולנית השיגו ניירות מזויפים, על שם איכר פולני שנפטר, ובאבחה אחת הפך אבי לוולדיסלב צירן.

אך לא די היה בשינוי השם. אף שהיה בעל מראה ארי ומצויד בניירות "טובים" עבר אבי ניתוח לטשטוש ברית המילה, כדי שלא יזוהה כיהודי.

וכשהקרקע כבר בערה תחת לרגליהם נמלטו הוריי מפולין אל תוככי לוע הארי בגרמניה, במסווה של כוח עבודה לעזרת הרייך.

שלוש שנים היו בגרמניה ועשו כל שביכולתם כדי להיטמע בסביבה. די

סיפורה של רחל רוזנשטיין

פעילות של עמותת דורות ההמשך
צילום: דורות ההמשך

לי: לשמור על אחדות המשפחה כי כוחה של הקבוצה רב מכוחו של היחיד; לעזור לחלש, לפרגן לאחר ולא לקנא באף אדם, או במשפט שלה שאני זוכרת: "אם זורקים את החבילות באוויר כל אחד רץ לחבילה שלו כי שם הוא יודע לפחות מה ימצא". ועוד לימדה אותי סבתא לא להירתע משום קושי או אתגר, כי "כשהחלש חלש החזק חזק, אבל כאשר החלש הופך לחזק החזק הופך לחלש".

סבתי לא לחמה בידיה בפורעים הרוסים ובחיילים הגרמנים, היא האמינה ביכולתה לשרוד בכל מצב, להפוך כל בעיה לאתגר, להיות חביבה על הבריות, להאמין שכל אחד יכול לעצב את חייו ולא לפחד כלל! יהי זכרה ברוך.

את תקופת המלחמה עברה המשפחה בנדודים בערבות סיביר כשסבתא שומרת כל הזמן על אחדות המשפחה. הצעירים יצאו לעבודות והיא התחברה לגויות הרוסיות, תפרה בעבורן והייתה אוזן קשבת לסיפוריהן.

גם לאחר שהמלחמה נסתיימה והמשפחה המשיכה לנדוד באירופה ובמחנה העקורים היידנהיים, שם נולדתי, דאגה סבתא כל הזמן שיישארו יחד.

כשעלינו ארצה, גם אז בחרה סבתא שלא להיפרד. היא בחרה לגור עמנו, וכך גדלנו אבא, אימא, סבתא ושלוש בנות. היא הייתה סבתא המנטור שלי. ממנה למדתי לבשל, לתפור, לסרוג וממנה ספגתי ערכים שהיו חשובים לה מאז ומתמיד כשם שהם חשובים

עם התגברות הלחץ הגרמני החל גיוס בחורות צעירות לעבודות שונות. סבתא הייתה נחושה למנוע מהגרמנים לקחת את בנותיה שרה בת ה-18 וחיה בת ה-20. היא השכיבה אותן במיטה בטענה שהן חולות. כשנודע על כך לחיילים הגרמנים החליטו לוותר על כניסתם לבית כדי לא להידבק.

באותו לילה, מחשש שהתרמית תתגלה ויפגעו בה ובבנותיה, החליטה סבתא לברוח יחד עם בנותיה לאזור הכיבוש הרוסי. הם הצטיידו בבגדים חמים, במעט כסף ובתכשיטים ויצאו לדרך. לאחר נדודים הגיעו לאזור הרוסי והשלוש הצליחו להתאחד עם חיים ועם אבי מנדל לטקו שהיה באותה עת מאורס לאמי (לצערי עד היום לא ברור לי כיצד נפגשו).

סבתי חנה איגלניק ז"ל מבית פרוינד ילידת 1895 מהעיירה וולדבה בפלך לובלין התייתמה בילדותה מאביה, נישאה בגיל 20 לישראל איגלניק ועברה לגור בעיירה וישניצה, שם נולדו לה בן חיים ובת חיה. בשנת 1920, כשהייתה בהיריון עם אמי שרה, רצחו פורעים רוסים את בעלה והיא נותרה אלמנה עם שלושה ילדים קטנים. בהחלטה מודעת, ולמרות היותה אישה דתית, בחרה סבתי שלא להינשא שוב וגידלה את ילדיה באהבה רבה מפרנסתה כתופרת.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, כאשר הגרמנים נכנסו לעיירה שהיתה קרובה לגבול הרוסי וגייסו מיד את הצעירים לעבודות כפייה, שכנעה סבתי את בנה חיים לחצות את הגבול הרוסי עד יעבור זעם.

שרה והמטפלת

צילום: דורות ההמשך

ההצגה והמסע

← שרה מוזס קאהן

--- היינו תמיד שלושה, מה שנקרא לימים "שלושה בסדר": אבא, אימא ואני - בתם. ללא סבים, ללא סבתות, ללא דודים וללא דודות, מעולם לא היו לי בני דודים, אך הייתה לי "משפחה" - משפחת חבריהם של הוריי מתלאות הדרך - בעיקר "מתנועת הבריחה".

בארץ הגיעו הוריי למעברת "רמה" (ליד רחובות) ומשם למעברת "בית ליד" והתרגלו לחייהם החדשים עם יללות התנים בלילות הנשמעים כתינוקות פגועים, עם אוהל מטפסף בחורף ועם ריח החיטוי של הדי די טי שהילך אימים על אמי.

אך כאן הגשימו הוריי את עצמם - אבא, שסיים בית ספר למסחר בליטא, ואימא, שסיימה בית ספר למסחר בוילנה מצאו כאן את פרנסתם, והיו גאים בי בתם היחידה העובדת סוציאלית וכמובן בנכדיהם שצמחו לתפארת. הם עבדו, התנדבו, שמחו ואהבו את החיים, כשברקע נשארו עמם תמיד הזיכרונות מ"שם".

אבא בדרכו, הוא עבר את היבשת, פרונוזה (בישקק) וסמרקנד עד לבוכרה ומשם לחיווה - שם התגייס עם חבריו לדיוויזיה הליטאית, לנקום בגרמנים את אובדן משפחותיהם.

עברתי על פני שדות הכותנה המסמאים עיניים בלונגן, שם עבדו אבא ואימא מבוקר ועד לילה למלא את המכסה כדי ל"זכות" במנת רעב בסופו של יום. לשם הגיעו אבא מהחזית המזרחית, כשהוא פצוע קשה, ואימא, כדי לחפש שרידי משפחה, ושם, בבית החולים בטשקנט, הצטלבו דרכיהם והם מצאו אהבה.

בטשקנט הצטרפו הוריי לתנועה "הבריחה" שהתארגנה, בידי שרידי חברי תנועות הנוער מלטביה, ליטא ופולין, והבריחו בימים ובעיקר בלילות באומץ ובתחבולות יהודים מערבה לחופש.

כשהחליטו השניים לנצל את זכות השיבה שניתנה לפולנים ולחזור לארץ מוצאם, הם נסעו בקרון קרקס, דרך הנובר למינכן, ובמנור הגדול בסנט' אוטיליין באתי אני לעולם.

שהיה חברו הקרוב של אברהם סוצקבר ז"ל, נספה אף הוא באותו המחנה. אחיה הצעיר של אמי ליובקע, נרצח בחודשי הגטו הראשונים.

ההצגה הציתה בי את הרצון לצאת לדרך בעקבות הוריי ובני המשפחה והקורות אותם בזמן המלחמה.

הגעתי לוילנה, העיר שבה נולדה וגדלה אמי, מצאתי את הבית שבו נולדה וביקרת בבתי הספר שבהם למדה. אל תחנת הרכבת שבה הסתובבתי שמה אמי פעמיה כאשר סבי אמר לה "ברחי ילדתי, אני עם הגרמנים אסתדר".

איתרתי מפעלים שבהם עבדה בפרך, רעבה ללחם, ושם בין גורקי לאסתרחן על הוולגה ועד דושנבה ואנדישאן, בין רוסיה לאוזבקיסטן וקירגיסטן. התוודעתי לצבעים, למראות, לנופים ולריחות שאותם חוותה.

עברתי גם במסלול בריחתו של אבא שלי - מטאורייג לשאוולוי ומשם לז'אגר, על גבול לטביה, מבום שבו נרצחו אמו-סבתי ושתי אחיותיו הקבורות בקבר אחים במרכז העיירה. לבד המשך

בחודש נובמבר 2002 ישבתי עם בן זוגי באולם יד לבנים ברעננה כשאנו מחכים לתחילת המחזה "גטו". דפדפנו בתוכנייה ולהפתעתי גיליתי תצלום של התכנייה המקורית של ההצגה שהוצגה בגטו וילנה, ועל פיה, ועל פי יומניו של הרמן-הרשל קרוק (שהיה אחראי על הספרייה בגטו והסתיר את יומניו בין קירות הספרייה), כתב יהושע סובול את המחזה. ההצגה נקראה אז "דער מענטש אונטערן בריק" (האדם מתחת לגשר) והייתה קומדיה פופולרית שהוצגה בגטו הדואב יותר מ-40 פעם. ברשימת השחקנים גיליתי את שמותיהם של גיטל-גניה שפירו ובעלה ושבתאי בליאכר.

גיטל-גניה הייתה אחותה של אמי. גיטל היפייפיה - פסנתרנית מחוננת - שהייתה מבוגרת מאמי ב-10 שנים נספתה במחנה "קלוגה" הנודע לשמצה, בביצות של צפון אסטוניה. בעלה, שבתאי, מחזאי ושחקן ידוע בפולין,